

Horyzonty Polityki
2025, Vol. 16, N° 55

JOANNA GARLIŃSKA-BIELAWSKA*

<http://orcid.org/0000-0003-3473-2827>

Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

garlinsj@uek.krakow.pl

AGNIESZKA PACH-GURGUL**

<http://orcid.org/0000-0003-1917-4679>

Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

apach@uek.krakow.pl

DOI: 10.35765/HP.2740

Stanowisko Unii Europejskiej wobec procederu krwawych diamentów w świetle wojny rosyjsko-ukraińskiej

Streszczenie

CEL NAUKOWY: Celem analizy prezentowanej w artykule jest ustosunkowanie się do następujących pytań badawczych: Czy Proces Kimberley przyczynił się do wyeliminowania krwawych diamentów, a jeśli tak, to w jakim stopniu? Dlaczego diamenty rosyjskie otrzymały status „krwawych”? Jakie są działania Unii Europejskiej wobec handlu rosyjskimi diamentami mogącymi stanowić jedno ze źródeł finansowania wojny rosyjsko-ukraińskiej i jaka jest ich skuteczność?

PROBLEM I METODY BADAWCZE: „Krwawe diamenty” to inaczej diamenty konfliktowe, czyli surowe diamenty używane przez rebelianckie ruchy do finansowania konfliktów zbrojnych. Dotychczas mianem tym określano diamenty pochodzące z regionu Afryki. Wybuch wojny rosyjsko-ukraińskiej spowodował zwrócenie uwagi na fakt, iż wojna ta może być finansowana również poprzez sprzedaż diamentów przez Rosję. W celu sprostania postawionemu problemowi badawczemu wykorzystano metody obejmujące krytyczną analizę literatury przedmiotu, metody statystyki opisowej oraz metody tabelaryczno-opisowe i wykresy wraz z syntezą wniosków.

* Publikacja prezentuje wyniki badań naukowych przeprowadzonych w ramach projektu nr 085/EES/2024/POT finansowanego ze środków subwencji przyznanej Uniwersytetowi Ekonomicznemu w Krakowie.

** Publikacja prezentuje wyniki badań naukowych przeprowadzonych w ramach projektu nr 082/EEG/2024/POT finansowanego ze środków subwencji przyznanej Uniwersytetowi Ekonomicznemu w Krakowie.

Sugerowane cytowanie: Garlińska-Bielawska, J., & Pach-Gurgul, A. (2025). Stanowisko Unii Europejskiej wobec procederu krwawych diamentów w świetle wojny rosyjsko-ukraińskiej. *Horyzonty Polityki*, 16(55), 93–113. DOI: 10.35765/HP.2740.

PROCES WYWODU: Najpierw przedstawione zostało zjawisko krwawych diamentów, następnie zaprezentowano próbę ograniczenia tego procederu za sprawą wprowadzenia Procesu Kimberley. W kolejnej części dokonano analizy międzynarodowego rynku diamentów. Finalnie podjęto próbę oszacowania wpływów do rosyjskiego budżetu, pochodzących ze sprzedaży diamentów przez Alrosę.

WYNIKI ANALIZY NAUKOWEJ: Na podstawie przeprowadzonej analizy dowiedziono, iż Rosja jest największym producentem diamentów na świecie, a spółki państwowe wydobywające diamenty Alrosa i Catoca zasilają jej budżet ogromnymi dochodami.

WNIOSKI, INNOWACJE, REKOMENDACJE: Analiza wykazała, że Proces Kimberley znacząco ograniczył obecność krwawych diamentów z Afryki w handlu międzynarodowym. Jednak finansowanie wojny rosyjsko-ukraińskiej, prawdopodobnie z udziałem środków pochodzących ze sprzedaży rosyjskich diamentów, doprowadziło do powstania nowej kategorii – „rosyjskich krwawych diamentów”. Dotychczasowe działania Unii Europejskiej, zwłaszcza w perspektywie ich skuteczności, wydają się niewystarczające wobec skali problemu.

SŁOWA KLUCZOWE:

krwawe diamenty, Alrosa, Proces Kimberley, certyfikacja diamentów, wojna rosyjsko-ukraińska

Abstract

THE POSITION OF THE EUROPEAN UNION
TOWARDS THE PROCEDURE OF BLOOD DIAMONDS
IN THE LIGHT OF THE RUSSIA-UKRAINE WAR

RESEARCH OBJECTIVE: The scientific objective of this article is to address the following research questions: Whether and to what extent did the Kimberley Process contribute to the elimination of blood diamonds? Why were Russian diamonds given the status of “blood diamonds”? What are the European Union’s actions against the trade in Russian diamonds that could be one of the sources of funding for the Russian-Ukrainian war, and what is their effectiveness?

THE RESEARCH PROBLEM AND METHODS: “Blood diamonds,” also known as conflict diamonds, are rough diamonds used by rebel groups to finance armed conflicts. Traditionally, this term referred to diamonds originating from Africa. However, the outbreak of the Russia-Ukraine war has drawn attention to the possibility that this conflict may also be funded through diamond sales by Russia. To address the research problem, the study employed methods including critical literature analysis, descriptive statistics, tabular and descriptive techniques, as well as charts and synthesis of conclusions.

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: Firstly, the phenomenon of blood diamonds in Africa is presented, then an attempt to respond to this international procedure in the form of the introduction of the Kimberley Process is presented. The next part analyzes the international diamond market. Finally, an attempt was made to estimate the amount of revenue to the Russian budget from the sale of diamonds by Alrosa.

RESEARCH RESULTS: The scientific analysis conducted proves that Russia is and has been the largest diamond producer in the world, and that the state-owned diamond mining companies Alrosa and Catoca contribute huge revenues to the budget of the Russian Federation.

CONCLUSIONS, INNOVATIONS, AND RECOMMENDATIONS: The analysis showed that the Kimberley Process significantly reduced the presence of blood diamonds from Africa in international trade. However, the financing of the Russia-Ukraine war, likely involving proceeds from Russian diamond sales, has led to the emergence of a new category: "Russian blood diamonds." So far, the EU's actions – especially their effectiveness – appear insufficient given the scale of the issue.

KEYWORDS:

blood diamonds, Alrosa, Kimberley Process,
diamond certification, Russia-Ukraine war

WSTĘP

Nielegalnie pozyskiwane diamenty od lat stanowią źródło finansowania krwawych wojen dyktatorów w sferach konfliktów – wpływy z kontrolowanych przez nich kopalni przeznaczone są na zakup broni i utrzymywanie reżimów. Przymusowi pracownicy nielegalnych kopalni, często dzieci, wydobywają kamienie w niebezpiecznych warunkach, posługując się prymitywnymi narzędziami, bez opieki medycznej, często narażając swoje życie. Zdecydowaną reakcję ONZ wywołały wieloletnie wojny w Afryce, w tym w Sierra Leone, Angoli, Wybrzeżu Kości Słoniowej, gdzie wojska rebeliantów finansowane były właśnie z dochodów uzyskanych ze sprzedaży tzw. krwawych diamentów. W latach 90. XX w. w samym tylko Sierra Leone zginęło niemal 70 000 osób, a wiele zostało okaleczonych. Odpowiedzią na ten proceder miał być Proces Kimberley znany jako KPCS (*Kimberley Process Certification Scheme*), czyli mechanizm certyfikacji diamentów wprowadzony przez rezolucję 55/56 ONZ uchwaloną w celu

potwierdzenia pochodzenia nieoszlifowanych, surowych diamentów ze źródeł, które są wolne od konfliktów wojсковych. Niestety rok 2021 przyniósł nowe spojrzenie na krwawe diamenty. Wojna rosyjsko-ukraińska spowodowała przede wszystkim rezygnację przez UE z zakupu rosyjskich surowców energetycznych. Podjęte działania miały wpłynąć na ograniczenie środków finansowych dla strony rosyjskiej, przeznaczonych na prowadzenie wojny. Z czasem jednak eksperci rynków surowcowych zwrócili uwagę, iż wojna może być finansowana również dzięki sprzedaży diamentów. Rosyjskie diamenty przeliczone na życia ludzi z Ukrainy bardzo szybko zostały nazwane „krwawymi”. Unia Europejska długo wahała się nad wprowadzeniem zakazu importu rosyjskich diamentów, ponieważ zaszkodziłoby to Antwerpii, będącej globalnym centrum handlu diamentami.

Celem artykułu jest ustosunkowanie się do następujących pytań badawczych:

- Czy Proces Kimberley przyczynił się do wyeliminowania krwawych diamentów, a jeśli tak, to w jakim stopniu?
- Dlaczego rosyjskie diamenty otrzymały status „krwawych”?
- Jakie są działania Unii Europejskiej wobec handlu rosyjskimi diamentami mogącymi stanowić jedno ze źródeł finansowania wojny rosyjsko-ukraińskiej i jaka jest ich skuteczność?

Uzyskane odpowiedzi na powyższe pytania mają na celu weryfikację hipotezy badawczej, która brzmi następująco: „Diamenty rosyjskie powinny być uznawane za «krwawe» tak jak diamenty pochodzące z Afryki Subsaharyjskiej, gdyż mogą one, oprócz sprzedaży ropy i gazu, stanowić ważne źródło finansowania wojny na Ukrainie”.

Traktowanie rosyjskich diamentów jako krwawych jest zjawiskiem nowym i pojawiło się ono wraz z wybuchem wojny na Ukrainie. Aktualnie jest więc niewiele opracowań i badań w tym obszarze, co było motywacją do podjęcia powyższej tematyki przez Autorki.

1. PROCEDER KRWAWYCH DIAMENTÓW W ŚWIETLE METODOLOGII BADAŃ

Problem międzynarodowego handlu tzw. krwawymi diamentami jest znany od lat i analizowany przez wielu badaczy (Bieri, 2010; Schulte, Paris, 2021; Dietrich, 2001). Należy jednak podkreślić, iż często

publikacje te są fragmentaryczne, skupiające się na konkretnym państwie, co wynika z faktu trudności w pozyskaniu autentycznych, transparentnych danych, które najczęściej dostarczane są przez instytucje międzynarodowe takie jak Organizacja Narodów Zjednoczonych (UN, 2014, 2016), Global Witness (2017), Transparency International (2022) czy organizacji istniejącej od 1976 r., zajmującej się wyłącznie rynkiem diamentów tzw. Rapaport Group (Rapaport, 2024).

Krwawe diamenty to inaczej diamenty konfliktowe, czyli surowe diamenty używane przez rebelianckie ruchy lub ich sojuszników do finansowania konfliktów zbrojnych, które mają na celu osłabienie rządów. Dotychczas mianem tym określano diamenty pochodzące z określonych regionów Afryki Subsaharyjskiej.

W 1960 r. Organizacja Narodów Zjednoczonych (ONZ) uchwaliła deklarację o przyznaniu niepodległości dotychczasowym koloniom. Spowodowało to tylko w tym samym roku przyznanie niepodległości aż 17 krajom afrykańskim (UN, 1960). Młode państwa stanęły przed ogromnym wyzwaniem i niektóre z nich niestety nie poradziły sobie ze spuścizną kolonializmu (Jennings, 2015; Killingray, 2012; Herbst, 1990; Stapleton, 2018). Problemy społeczno-ekonomiczne i polityczne Afryki w znacznym stopniu zostały zaostrzone za sprawą konfliktów zbrojnych, wojen domowych oraz bardzo brutalnych walk o władzę nad terytoriami zasobnymi w diamenty oraz przychodami pochodzącymi z handlu wydobytymi kamieniami.

Wojna domowa w Angoli trwała aż 27 lat, od momentu uzyskania niepodległości od Portugalii w 1975 r. aż do 2002 r. (Transparency International, 2022; Marcum, 1978).

W czasie zimnej wojny Związek Radziecki finansował partię polityczną Ludowy Ruch Wyzwolenia Angoli, podczas gdy Stany Zjednoczone wspierały rebeliantów UNITA, czyli Narodowy Związek na rzecz Całkowitego Wyzwolenia Angoli, oraz ich przywódcę, Jonasa Savimbiego (Shubin & Tokarev, 2001; Pereira, 1994). Po zakończeniu zimnej wojny i z powodu braku alternatywnych źródeł finansowania tego ruchu UNITA coraz częściej wykorzystywała swoje zasoby diamentowe, aby finansować zaangażowanie wojenne. Szacuje się, że UNITA w latach 1992–1999 kontrolowała nawet 70% handlu diamentami w Angoli. Po przeliczeniu taki obrót na rynku przełożył się na 3,7 mld USD dochodu (Knudse & Zartman, 1995). Pozwoliło to bez większych problemów utrzymać się ruchowi

i znaleźć nowe efektywne źródło finansowania. Wojna w Angoli zakończyła się wraz z zawieszeniem broni w 2002 r. Rebelianci nie mieli skrupułów, by sięgać po diamenty w celu opłacenia wojny (Knudse & Zartman, 1995). UNITA sprzedawała diamenty skorumpowanym członkom Angolskich Sił Zbrojnych (FAA) i wymieniała je na potrzebne militaria z pośrednikami w handlu bronią. Ogółem wszystkie dochody UNITA z surowca diamentowego w czasie trwania wojny w Angoli szacuje się na 4 mld USD (Hoekstra, 2019).

Sierra Leone to kolejne państwo, które przez długi czas zmagало się z procederem krwawych diamentów. W kraju tym Zjednoczony Front Rewolucyjny (Revolutionary United Front, RUF) prowadził wyjątkowo brutalną wojnę domową w okresie 1991–2002 (Hirsch, 2001; Zack-Williams, 1999). Taktyka RUF obejmowała bardzo drastyczne działania, takie jak amputacja kończyn i porywanie dzieci, które wykorzystywane były później jako żołnierze (Collier & Duponchel, 2013). Podobnie jak w przypadku wojny w Angoli środki z handlu diamentami efektywnie finansowały trwający konflikt. Szacuje się, że podczas działań związanych z wojną w Sierra Leone zginęło około 75 000 ludzi. Charles Taylor z Liberii, który w tym czasie przejął władzę, podczas trwającej w swoim państwie wojny domowej dodatkowo sponsorował RUF w Sierra Leone (Gberie, 2005; Wai, 2012).

Również Demokratyczna Republika Konga doświadczyła wielu wojen domowych w latach 90. XX wieku. W tym czasie życie straciło około 4 mln osób. Wiele konfliktów w DRK było w znacznym stopniu finansowane z dochodów otrzymanych ze sprzedaży diamentów (Samset, Ingrid, 2002; Vehnämäki, (2002). W tym przypadku sankcje ONZ na diamenty nigdy nie zostały nałożone (Tamm, 2002).

Konflikty wojenne pojawiły się również w Zimbabwe. Zaangażowanych w nie było kilka ugrupowań zwalczających się wzajemnie: oddziały Niezależnej Ludowej Rewolucyjnej Armii Zimbabwe (ZIPRA) związane z kierowanym przez Joshuę Nkomo Afrykańskim Ludowym Związkiem Zimbabwe (ZAPU) oraz Afrykańska Armia Wyzwolenia Narodowego Zimbabwe (ZANLA), a także zbrojne ramię Afrykańskiego Narodowego Związku Zimbabwe (ZANU) kierowane przez Roberta Mugabe, któremu zarzucono finansowanie konfliktu z pieniędzy otrzymanych ze sprzedaży diamentów (Nyota & Sibanda, 2012; Olejniczak, 2019).

Podobnym przypadkiem jest Wybrzeże Kości Słoniowej. Tam wojna domowa rozpoczęła się od zamachu stanu w 1999 r. (Global Witness,

2006). Diamenty z Wybrzeża Kości Słoniowej w związku z tym zostały objęte sankcjami ONZ, ponieważ Forces Nouvelles, grupa rebeliantów z tamtego regionu, kontrolowała bogaty w diamenty obszar północny. Sankcje miały na celu zmniejszenie przemytu diamentów i tym samym odebranie źródła finansowania walk (Custers, 2006).

Wiele raportów podaje, że krwawe diamenty w szczytowym okresie w latach 90. XX w. stanowiły ok. 4% światowego handlu diamentami. Jednak według ekspertów są to dane zaniżone. ONZ oszacowało, że w latach 1996–1997 angolska grupa rebeliancka UNITA eksportowała diamenty o średniej wartości 700 mln USD rocznie (stanowiło to 10% światowego handlu). W związku z tym uważa się, że surowiec pochodzący z afrykańskich konfliktów stanowił aż 15% światowego handlu pod koniec lat 90. XX w. (Global Witness, 2006). Należy podkreślić, iż proceder krwawych diamentów jest bardzo trudny do uchwycenia. Niektóre kraje starają się skrupulatnie ukrywać, iż biorą w nim udział jako kraj-źródło, ale również jako kraj tranzytowy.

2. KIMBERLEY PROCESS CERTIFICATION SCHEME – ISTOTA I WSPÓŁCZESNE ZNACZNIE

Nieskuteczne sankcje ONZ w stosunku do krajów pogrążonych w wojnach na kontynencie afrykańskim spowodowały wśród społeczności międzynarodowej pojawienie się chęci walki z procederem krwawych diamentów i znalezienia globalnego rozwiązania tego problemu. Punktem zwrotnym było wystosowanie sprzeciwu ONZ wobec ruchu partyzanckiego UNITA, który mimo międzynarodowego znaczenia nie przyniósł większego skutku (Global Policy Forum, 2000).

Dlatego też w 2000 r. grupa południowoafrykańskich producentów diamentów, a także przedstawiciel ONZ i organizacji pozarządowych, takich jak Global Witness czy Amnesty International, spotkali się w Kimberley w RPA i ustalili, że należy przerwać związek między wydobywaniem surowych diamentów a finansowaniem za ich pomocą konfliktów zbrojnych. Za główny cel postawiono sobie przygotowanie globalnego porozumienia, tzw. *Kimberley Process Certification Scheme*, które zapewniałoby transparentność rynku diamentów i gwarancję ich pochodzenia, a przede wszystkim to, że nie są one krwawymi diamentami.

5 listopada 2002 r. w Interlaken (Szwajcaria) 36 krajów oraz Wspólnota Europejska podpisały deklarację zwaną Deklaracją z Interlaken, zobowiązując się do stosowania międzynarodowego systemu certyfikacji w obrocie nieoszlifowanymi diamentami zgodnie z dokumentem zwanym *Kimberley Process Certification Scheme* (Czubik, 2005; *Kimberley Process Certification Scheme for Rough Diamonds-Request for a WTO Waiver*, WTO: G/C/W/431, 12 November 2002). Wszystkie kraje uczestniczące zgodziły się wprowadzić ten system z dniem 1 stycznia 2003 r., z wyjątkiem Cypru, Czech, Japonii, Malty, Tajlandii i Ukrainy, które zgłosiły chęć przystąpienia do systemu certyfikacji z końcem 2003 r. Mechanizm Kimberley uzyskał poparcie w postaci rezolucji Rady Bezpieczeństwa, która zaleciła jego stosowanie państwom członkowskim ONZ. Współcześnie Proces Kimberley (*Kimberley Process*, KP) jest otwarty dla wszystkich krajów, które chcą i są w stanie wdrożyć jego wymagania. Według szacunków ONZ 99,8% rynku surowych diamentów jest podporządkowane KP.

Aby kraj mógł zostać członkiem KPCS, musi zapewnić, że każdy diament, jaki z niego pochodzi, nie jest środkiem finansowania grup rebelianckich lub innych podmiotów, mających na celu obalenie rządu uznanego przez ONZ. Żaden z diamentów nie może być importowany lub eksportowany od podmiotów niebędących członkiem programu, ponadto każdemu eksportowi i importowi diamentów musi towarzyszyć Certyfikat Procesu Kimberley, na którym wskazane są główne kryteria wyceny międzynarodowej diamentu, zgodne z zasadą 4C (*carat* – waga, *colour* – kolor, *clarity* – przejrzystość, *cut* – szlif). Ponadto po wprowadzeniu KPCS ustalono, że zostanie wprowadzone piąte „C” – tzw. *certification* (certyfikat), obejmujące nadanie numeru diamentowi będącemu w spisie KPCS.

Wraz z podpisaniem KPCS jego członkowie zgadzają się na pewne uwarunkowania. Każdy transport surowych diamentów przekraczający granicę międzynarodową powinien być:

- transportowany w odpowiednio zabezpieczonym kontenerze,
- zabezpieczony przed kradzieżą i fałszerstwem,
- wyposażony w Kimberley Process Certificate, który musi być sygnowany przez dane państwo jako wymiana między sygnatariuszami KPCS,
- opatrzony unikatową numeracją i posiadać opis przesyłki.

Nieprzestrzeganie tych procedur może prowadzić do wykluczenia kraju z listy członków Procesu Kimberley. Ponadto wszystkie państwa członkowskie są zobowiązane do przedstawienia i złożenia rocznego sprawozdania w sprawie handlu diamentami.

Od momentu obowiązywania Procesu Kimberley kilka państw zostało usuniętych z programu ze względu na łamanie zawartych wspólnie postanowień. Były to m.in. Republika Konga (szerzej: Pattison, Yvon, Bentall, Guthrie, & Dawlings, 2007) czy Wybrzeże Kości Słoniowej (szerzej: The International Trade Administration, 2024). Dla krajów uzależnionych ekonomicznie od wydobywania i handlu surowymi diamentami odsunięcie od KPCS może być dotkliwe dla ich gospodarki. W 2008 r. z KPCS dobrowolnie wycofała się Wenezuela. Zauważalny był spadek wydobywania i eksportu diamentów kanałami KPCS, a po stronie sąsiadującej z Wenezuelą Gujany zauważono wzrost wymiany handlowej. Powodem nielegalnego handlu były, według organizacji NGO, Partnerstwo Afryka – Kanada (Partnership Africa Canada, PAC), wysokie podatki, nieskuteczne kontrole walutowe i biurokratyczna nieudolność (Miller, 2017).

W 2011 r. z uczestnictwa w Procesie Kimberley zrezygnowała organizacja ponadnarodowa, Global Witness, zarzucając, że działania KPCS nie prowadzą ostatecznie do pozbycia się problemu handlu krwawymi diamentami (Leggett, 2011). Przewodniczący organizacji skrytykował istnienie KPCS, zaznaczając, iż po dziewięciu latach od uruchomienia Procesu Kimberley konsumenci nadal nie mogą być pewni, skąd pochodzą diamenty.

3. WSPÓŁCZESNY RYNEK DIAMENTÓW

W XX stuleciu rynek diamentów zwiększył się nieomal dwudziestokrotnie. Dla porównania w 1900 r. wydobywanie diamentów nie przekraczało 6 mln ct, podczas gdy w 1960 r. wynosiło ono 30 mln ct, by w roku 2022 osiągnąć rekordową wielkość ponad 120,2 mln ct o wartości 16,3 mld USD, co stanowi wzrost o 1,3% w karatach i 26% w wartości w porównaniu z łączną wartością za 2021 r. odnotowaną przez Proces Kimberley (118,7 mln ct o wartości 12,92 mld USD) (Kimberley Process, 2024). Wzrost wielkości i wartości produkcji przypisano normalizacji wydobywania diamentów po złągodzeniu

ograniczeń wymuszonych pandemią COVID-19 oraz silnemu popytowi w pierwszej połowie 2022 r. Warto zauważyć, że rynek wydobycia diamentów jest bardzo skoncentrowany – wydobywają je tylko 22 kraje na świecie. Federacja Rosyjska pozostaje czołowym światowym producentem pod względem wielkości produkcji (w karatach). W 2022 r. było to 41,9 mln ct, co stanowiło ponad jedną trzecią (35%) światowej produkcji diamentów. Rosja zajmuje jednak drugie miejsce pod względem wartości produkcji diamentów, o łącznej wartości nieco ponad 3,55 mld USD (22% wartości światowej produkcji). Średnia wartość jednostkowa rosyjskiej produkcji w 2022 r. wyniosła 85 USD/karat (Statista, 2024; Kimberley Process, 2024).

Na pierwszym miejscu pod względem wielkości produkcji znalazła się Rosja, a na drugim Botswana. Produkcja diamentów w Botswanie w 2022 r. oszacowana została na 24,75 mln ct (wzrost z 22,9 mln ct w 2021 r.) o rekordowej wartości 4,95 mld USD (wzrost z 4,66 mld USD w 2021 r.). Ten wzrost produkcji utrzymał kraj na drugim miejscu na świecie pod względem ilości wydobytych diamentów (w karatach) i na pierwszym miejscu pod względem wartości w USD (tabela 1). Wartość jednostkowa produkcji diamentów w Botswanie na poziomie 201 USD/karat wskazuje, że znaczna część produkcji należy do kategorii klejnotów. Kanada, z produkcją diamentów wynoszącą około 16,25 mln ct, zajęła trzecie miejsce pod względem wielkości w 2022 r. (tabela 1). Jednak ze względu na całkowitą wartość produkcji diamentów (1,88 mld USD) uplasowała się na czwartej pozycji, ustępując Angoli. Produkcja diamentów w Kanadzie wykazuje tendencję spadkową, ponieważ starsze, bogatsze złoża w kopalniach Ekati i Diavik wyczerpują się, a wydobywany surowiec jest niższej jakości. Według Procesu Kimberley (2023) w 2022 r. łącznie 56 krajów i UE handlowały nieoszlifowanymi diamentami (eksportowanymi lub importowanymi, lub zarówno eksportowanymi, jak i importowanymi nieoszlifowanymi diamentami). Spośród nich 44 eksportowały surowiec diamentowy, 37 importowało surowiec diamentowy, a 33 importowało i eksportowało surowiec diamentowy w ciągu roku.

Tabela 1. Światowa produkcja (w karatach) i wartość produkcji diamentów (w USD) w 2022 r.

Państwa	Produkcja diamentów w karatach	Ranking producentów według wielkości produkcji diamentów w karatach	Wartość produkcji diamentów (w USD)	Ranking producentów według wartości produkcji diamentów (w USD)
Rosja	41 923 910	1	3 553 798 951	2
Botswana	24 752 968	2	4 975 346 366	1
Kanada	16 249 218	3	1 877 747 303	4
Demokratyczna Republika Konga	9 908 998	4	64 959 637	11
Republika Południowej Afryki	9 660 233	5	1 538 930 038	5
Angola	8 763 309	6	1 965 247 500	3
Zimbabwe	4 461 450	7	423 612 395	7
Namibia	2 054 227	8	1 234 496 933	6
Lesotho	727 737	9	314 358 894	8
Sierra Leone	688 970	10	142 907 211	9
Tanzania	375 533	11	110 936 768	10
Brazylia	158 420	12	30 445 542	12
Gwinea	128 771	13	6 556 170	16
Republika Środkowoafrykańska	118 044	14	15 174 071	14
Gujana	83 382	15	14 003 761	15
Ghana	82 500	16	3 798 570	17
Liberia	52 165	17	17 794 402	13
Wybrzeże Kości Słoniowej	3 904	18	160 941	20
Republika Konga	3 534	19	207 925	19
Kamerun	2 431	20	248 266	18
Wenezuela	1 665	21	100 151	21
Mali	92	22	64 612	22
Suma	120 201 461		16 290 896 407	

Źródło: opracowanie na podstawie: Statista 2024, <https://www.statista.com/statistics/449683/global-mined-diamond-production-by-country/> (dostęp: 20.09.2024).

Całkowity globalny handel surowcem diamentowym w ramach Systemu Certyfikacji Procesu Kimberley w 2022 r., obejmujący zarówno import, jak i eksport, wyniósł 673,2 mln ct, co stanowi wartość aż 93 mld USD. Z tego eksport surowca diamentowego w 2022 r. wyniósł 331,5 mln ct o wartości 46,5 mld USD, przy wartości jednostkowej

140 USD/karat (patrz tabela 2). Największym importerem surowca diamentowego były Indie, z 142,9 mln karatów o wartości około 18,8 mld USD (patrz tabela 2). Największym eksporterem była jednak Unia Europejska, która wyeksportowała 75,2 mln ct o łącznej wartości około 10 mld ct. Niektóre kraje produkujące diamenty, takie jak Angola, DRK i Zimbabwe, były eksporterami, ale nie importowały tego surowca. Z kolei Unia Europejska i Zjednoczone Emiraty Arabskie należały do krajów o znacznej wielkości zarówno importu, jak i eksportu, co odzwierciedla ich rolę jako kluczowych ośrodków przetwarzania i/lub handlu w światowym przemyśle diamentowym.

Tabela 2. Handel międzynarodowy diamentami w 2022 r. (eksport i import w karatach i USD)

Państwo	Wartość importu w karatach	Wartość importu w USD	Wartość eksportu w karatach	Wartość eksportu w USD
Indie	142 932 035	18 801 699 020	26 062 069	1 636 481 920
Zjednoczone Emiraty Arabskie	87 743 897	10 420 188 687	89 399 583	13 686 450 197
Unia Europejska	72 146 236	9 668 182 125	75 198 620	10 025 952 007
Botswana	9 137 425	1 667 111 758	27 129 716	4 962 780 751
Izrael	7 167 943	1 978 906 208	6 368 755	1 782 800 561
Chiny	6 099 161	1 040 154 046	4 595 045	812 501 871
Liban	3 440 363	306 907 645	4 739 031	438 232 144
Armenia	2 805 379	288 858 269	1 937 860	52 635 946
Singapur	2 792 123	791 574 745	2 925 269	879 809 216
Wielka Brytania	2 120 465	62 690 970	449 058	58 315 779
USA	1 900 446	184 578 964	1 317 905	422 035 759
Południowa Afryka	671 836	802 860 994	10 812 645	1 856 085 478
Rosja	501 480	38 214 987	36 727 191	3 870 330 547
Szwajcaria	495 755	201 084 342	458 338	212 855 410
Kanada	291 519	25 173 727	16 272 622	1 823 042 562
Łącznie	340 246 063	46 278 186 487	304 393 707	42 520 310 148
Inne	1 455 402	597 038 654	27 086 810	3 992 029 353
Suma	341 701 465	46 875 225 141	331 480 517	46 512 339 501

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Statista 2024, <https://www.statista.com/statistics/1132297/global-diamond-exports-by-country/> (dostęp: 20.09.2024).

4. ROSYJSKIE „KRAWWE DIAMENTY” W KONTEKŚCIE WOJNY ROSYJSKO-UKRAIŃSKIEJ

Diamenty stanowią dla Rosji bardzo ważny towar eksportowy obok surowców energetycznych takich jak ropa, gaz, węgiel, a to stawia Rosję w roli głównego producenta diamentów na świecie z udziałem 35% w globalnym handlu tym surowcem. Historia wydobywania rosyjskich diamentów na skalę przemysłową rozpoczęła się w latach 50. XX w. To wtedy w rejonie miejscowości Trubka Udaczna za kołem polarnym w Jakucji zostały odkryte ogromne złoża diamentonośnych skał. W 1955 r. odkryto łącznie piętnaście głównych źródeł diamentów (Grigoryeva, 2020). Dlatego też w czasach rządów Nikity Chruszczowa i w szczytowym okresie zimnej wojny ZSRR zawarł umowę z największym na świecie koncernem branży diamentowej De Beers. Koncern ten w latach 60. XX w. pomógł ZSRR w uruchomieniu wydobywania diamentów i handlowania nimi. W 1957 r. w Jakucji powstała jedna z największych kopalń diamentów na świecie – Mirny. Z kolei w latach 90. XX w. utworzono w Rosji jeden wielki koncern Alrosa. Korporacja Alrosa stała się liderem diamentowego przemysłu wydobywczego w Rosji, a jej głównymi akcjonariuszami zostały rząd Federacji Rosyjskiej i Republiki Jakucji Sakha. Aktualnie spółka ta kontroluje ponad 95% produkcji diamentów w Rosji (Alrosa, 2024).

W międzyczasie politycy rosyjscy zaczęli myśleć o monopolizacji globalnego rynku diamentów. Wykupili prawo do wydobywania diamentów w Afryce. W Republice Angoli w 1993 r. powstało Towarzystwo Górnicze (GRO) „Catoca”, pierwsze diamenty wydobyto tam w 1997 r. W tym samym roku Alrosa otworzyła przedstawicielstwa firmy w Angoli (Luanda), Belgii (Antwerpia) i w Wielkiej Brytanii (Londyn). Alrosa w 1/3 należy do rosyjskiego państwa, w 1/3 do wchodzącej w skład Federacji Rosyjskiej Republiki Sacha (dawniej zwanej Jakucją), a w 1/3 do prywatnych inwestorów, głównie graczy giełdowych.

Warto zaznaczyć, że rząd Federacji Rosyjskiej nie tylko interesuje się, ale i czuwa nad rozwojem przemysłu wydobywającego diamenty. W tym też celu prezydent Rosji od wielu lat wdrażał w życie przepisy, które miały za zadanie rozwinąć i wzmocnić cały sektor oraz ułatwić eksport kamieni z Rosji. W konsekwencji podejmowanych działań Alrosa wzbudziła duże zainteresowanie wśród firm handlujących tym surowcem z Europy, Ameryki czy Chin – głównie

dlatego, że stworzyła dogodne warunki uczestnictwa w zakupach diamentów o różnej wadze i wartości. Po agresji Rosji na Ukrainę do polityków oraz opinii publicznej bardzo długo nie docierał fakt, iż dochody ze sprzedaży diamentów przez Alrosę i Catocę w takim samym stopniu mogą przyczyniać się do finansowania wojny, jak dochody pochodzące ze sprzedaży ropy, gazu czy węgla. W tym kontekście zaczęto nazywać rosyjskie diamenty „krwawymi”. Wynika to z faktu, że rosyjska Alrosa jawnie wspiera agresję na Ukrainę i oprócz przeznaczanych na tę wojnę podatków firma bezpośrednio współpracuje z rosyjskim Ministerstwem Obrony (Hart, 2021).

Dnia 18 listopada 2023 r. na szczycie G7 w Tokio ogłoszono oficjalnie, iż USA, Kanada i Wielka Brytania wprowadzają embargo na zakup rosyjskich diamentów. W Unii Europejskiej podjęcie radykalnych działań w postaci nałożenia sankcji zajęło dwa lata i długo brakowało konsensusu w tej kwestii. Sankcje na import rosyjskich diamentów wprowadzono wraz z 12. pakietem sankcji UE pod koniec grudnia 2023 r. Dokument wprowadził restrykcje w odniesieniu do m.in. importu rosyjskich diamentów i skroplonego gazu petrochemicznego (LPG) oraz eksportu towarów wrażliwych do krajów trzecich; ograniczenia dotyczyły konkretnych osób fizycznych i podmiotów prawnych z Rosji i Białorusi. Pakiet sankcji nałożonych na Rosję zaczął obowiązywać od 1 stycznia 2024 r. Obejmował on zakaz importu do krajów UE diamentów wydobywanych i przetwarzanych w Rosji, przy czym, co warto zaznaczyć, zakaz ten dotyczy głównie diamentów nieprzemysłowych, a więc takich, z których wykonywana jest biżuteria. Sankcjami objęto też koncern Alrosa oraz dyrektora Alrosy, którego europejskie aktywa zostały zamrożone, a on sam nie może wjechać do krajów UE. Sankcje te w zamierzeniu miały mocno uderzyć w rosyjski rynek diamentów, bo chociaż USA jest dużym rynkiem dla diamentowej biżuterii, to jednak głównym pośrednikiem w tym handlu pozostaje belgijska Antwerpia, albowiem ponad połowa oszlifowanych i 80% nieoszlifowanych diamentów na świecie sprzedawanych i kupowanych jest właśnie w Belgii, która z tego względu przez długi czas lobbowała za wstrzymywaniem diamentowych sankcji dla Rosji (Bednarz, 2022). Belgia długo podkreślała na forum międzynarodowym, iż sankcje nałożone na Rosję w tym zakresie mogłyby mieć sens tylko w przypadku globalnego podejścia, co bez zgody Indii, drugiego

wielkiego centrum diamentowo-szlifierskiego, się nie uda. Władze belgijskie od początku wojny miały świadomość, że z chwilą, gdy zgodzą się na sankcje względem Rosji, ta bez trudu przekieruje eksport diamentów do innych miejsc, zwłaszcza do Indii. Obawy Belgii dotyczące nieskuteczności sankcji wynikają z łatwości ukrycia pochodzenia diamentów wśród surowych kamieni, które operatorzy kopalń z całego świata sprzedają hurtownikom. Ci bardzo często je mieszają i upłynniają, a na certyfikatach pojawia się napis: „pochodzenie mieszane”. Takie podejście sprawia, że rosyjskie diamenty nadal mogą być w obiegu, a rząd rosyjski może czerpać korzyści z ich sprzedaży i finansować działania wojenne na Ukrainie. Konkludując, o ile łatwo diamenty certyfikować i kontrolować ich drogę na pierwszym etapie, to w momencie, kiedy z łańcucha handlu nimi wypadnie Antwerpia, będą trafiać prawdopodobnie do indyjskich szlifierzy (wprost lub za pośrednictwem armeńskich, chińskich czy arabskich handlarzy) i tam mogą być mieszane z diamentami z Afryki czy Kanady (Bukatiuk, 2024).

Chociaż od momentu wybuchu konfliktu zbrojnego na Ukrainie większość najsłynniejszych domów jubilerskich deklarowała, że w swoich decyzjach zakupowych stosują etyczną politykę zakupową i sprawdzają, czy dostarczane im kamienie nie pochodzą z Rosji, to w opinii wielu ekspertów są to tylko puste deklaracje. Twierdzą oni bowiem, że nie da się zaspokoić popytu na ten kruszec bez rosyjskich diamentów. Sama Szwajcaria w 2022 r. kupiła bezpośrednio z Rosji 22 kg diamentów, głównie na potrzeby przemysłu zegarmistrzowskiego i jubilerskiego. Większość, bo aż 60–70%, małych kamieni wykorzystywanych do produkcji szwajcarskiej biżuterii i zegarów pochodzi z Rosji. Na rynek Szwajcarii oraz inne europejskie rynki trafiają one przez pośredników. Kluczową rolę w tym procedurze odgrywają tradycyjne szlaki handlu diamentami (Hart, 2021).

Dojście do porozumienia w sprawie nałożenia sankcji było tematem trudnym i kontrowersyjnym i dla krajów członkowskich UE jest nim nadal. Niestety po kilku miesiącach od nałożenia sankcji na diamenty w związku z 12. pakietem UE częściowo wycofała się z sankcji na rosyjskie diamenty, przeciwko którym mocno oponowała m.in. Belgia (Bukatiuk, 2024). Ministrowie państw zagranicznych Unii Europejskiej zatwierdzili w poniedziałek 14 grudnia 2023 r. pakiet sankcji przeciwko Rosji, jednakże równocześnie zdecydowali o zniesieniu części restrykcji

na rosyjskie diamenty. Unia Europejska na czas nieokreślony zawiesiła zakaz importu biżuterii z rosyjskimi diamentami oszlifowanymi poza Rosją. To dodatkowo ułatwia sytuację rosyjskim producentom diamentów, którzy dostarczają Moskwie znaczne wpływy, a niektórzy z nich nawet bezpośrednio finansują rosyjską armię. Zdecydowano również, że zakaz importu rosyjskich diamentów nie dotyczy kamieni, które znajdowały się już na terenie UE lub innych krajów poza Rosją w momencie wprowadzenia sankcji. Dodatkowo UE podjęła decyzję o sześciomiesięcznym opóźnieniu, do marca 2025 r., w sprawie wprowadzenia systemu kontroli pochodzenia importowanych diamentów. Ta decyzja w praktyce ułatwi import kamieni z Rosji pomimo obowiązujących sankcji. UE zezwoliła też na czasowy import biżuterii z rosyjskimi diamentami na potrzeby wystaw lub napraw przez europejskich jubilerów (Kublik, 2024). To niestety kwestionuje solidarne podejście do krwawych rosyjskich diamentów i wskazuje, że być może interesy diamentowego lobby są silniejsze niż fakt, że dochód uzyskany z ich sprzedaży przyczynia się do cierpienia wielu ludzi.

ZAKOŃCZENIE

Odnosząc się do celu naukowego artykułu, można stwierdzić, iż uzyskano odpowiedzi na postawione pytania badawcze oraz potwierdzono przyjętą hipotezę. Proceder krwawych diamentów, który rozpoczął się w Afryce, skupił znaczącą uwagę świata w połowie lat 90. XX w. Efektem zaangażowania instytucji międzynarodowych i poszczególnych państw było ustanowienie Procesu Kimberley, ścieżki certyfikacji, która miała dopuszczać do obrotu diamenty, z których dochód nie przyczyniałby się do finansowania wojen w Afryce. Pomimo iż istnieje wielu krytyków tego procesu, twierdzących, iż słabo rozwiązuje on problem, a nakładane sankcje ONZ są bezskuteczne, to jednak według danych dostarczonych przez Kimberley Process współcześnie objętych certyfikacją jest 99,8% produkcji diamentów na świecie. Wydaje się to dużym postępem, szczególnie gdy porówna się te informacje z danymi dostarczonymi przez instytucje międzynarodowe, takie jak Amnesty International czy ONZ, mówiącymi o procederze krwawych diamentów w Afryce w wymiarze 4% czy 10% udziału w globalnym wydobyciu diamentów.

Należy podkreślić, iż dane te odnoszą się przede wszystkim do państw afrykańskich. Wraz z wybuchem wojny na Ukrainie status krwawych diamentów uzyskały rosyjskie diamenty. Wynika to z faktu, iż wojna między Rosją a Ukrainą, podobnie jak inne konflikty zbrojne, generuje ogromne zapotrzebowanie na środki finansowe, które Rosja może pozyskiwać m.in. ze sprzedaży tych kamieni szlachetnych. Przeprowadzone badania pozwalają więc sądzić, że diamenty mogą one stanowić, oprócz sprzedaży ropy i gazu, ważne źródło finansowania wojny na Ukrainie. Proceder handlu „krwawymi diamentami” to istotny element gospodarki rosyjskiej, który finansuje działania militarne oraz wspiera działania wojenne, słuszne jest więc nazwanie rosyjskich diamentów „krwawymi”. Konsumenci na świecie nadal kupują diamenty, pomimo iż wiedzą lub domyślają się, że mogą one być pochodzenia rosyjskiego. Unia Europejska bardzo późno podjęła kroki w celu ograniczenia napływu rosyjskich diamentów do Europy, z których dochód może wspierać wojnę na Ukrainie. Spowodowane to było m.in. stanowiskiem Belgii, która obawiała się, że diamenty rosyjskie i tak zostaną przekierowane na inne rynki, np. do Indii, a Antwerpia straci pozycję głównego centrum diamentowego. Sprzeciw Belgii bardzo długo wstrzymywał UE przed nałożeniem sankcji na Rosję. Dopiero pod koniec grudnia 2023 r. udało się osiągnąć konsensus i wraz z wprowadzeniem 12. pakietu sankcji na Rosję przyjęte zostały restrykcje w odniesieniu do m.in. importu rosyjskich diamentów i skroplonego gazu petrochemicznego (LPG) oraz eksportu towarów wrażliwych do krajów trzecich. Sankcje te dotyczyły również konkretnych osób fizycznych i podmiotów prawnych z Rosji i Białorusi. Przykry jest fakt, że pomimo nałożenia przez UE 12. pakietu sankcji na Rosję, obejmujących zakaz zakupu rosyjskich diamentów, diamenty te nadal mogą trafiać na rynki całego świata w tzw. przesyłce mieszanej. Proceder ten polega na tym, że do paczki z diamentami z Rosji dokłada się po kilka diamentów pochodzących z innych krajów, takich jak Kanada czy Botswana. W efekcie w takiej przesyłce oficjalnie nie ma diamentów pochodzących z Rosji. Wydawało się, iż kraje UE będą prezentowały jednomyślne stanowisko, mówiące o tym, że trzeba zablokować Rosji możliwość sprzedaży diamentów, a w ten sposób uniemożliwić jej finansowanie wojny z Ukrainą. Nadal można jednak zaobserwować brak spójnego podejścia krajów członkowskich UE w sprawie krwawych diamentów z Rosji i kierowanie się partykularnymi interesami poszczególnych państw członkowskich.

BIBLIOGRAFIA

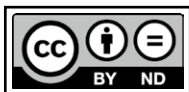
- Alrosa (2024). *Our history*. Pobrano z: <https://www.alrosa.ru/en/about/our-history/> (dostęp: 15.09.2024).
- Bednarz, P. (2024). *Rosja na sprzedaży diamentów zarabiała miliardy dolarów*. Pobrano z: <https://businessinsider.com.pl/gospodarka/ile-rosja-zarabia-na-diamentach/jjn9e85> (dostęp: 15.09.2024).
- Bieri, F. (2010). *From Blood Diamonds to the Kimberley Process: How NGOs Cleaned Up the Global Diamond Industry*. London: Routledge. DOI: 10.4324/9781315583280
- Bukatiuk, U. (2024). „Klej, który spaja rosyjskie elity”. *Zachód w końcu skutecznie zakazuje Rosji handlu, który finansuje wojnę?* Pobrano z: <https://www.forbes.pl/life/wydarzenia/embargo-na-rosje-zachod-w-koncu-zakaze-handlu-rosyjskimi-diamentami-klej-ktory-spaja/mrwq88m> (dostęp: 20.08.2024).
- Collier, P., & Duponchel, M. (2013). The Economic Legacy of Civil War. Firm-level Evidence from Sierra Leone. *Journal of Conflict Resolution*, 57(1). DOI: 10.1177/0022002712464847
- Custers, P. (2006). Globalisation and War in Ivory Coast. *Economic and Political Weekly* (2006), 1844–1846.
- Czubik, P. (2005). Zakaz handlu diamentami pochodzącymi z terytoriów objętych konfliktami zbrojnymi w systemie prawnym Światowej Organizacji Handlu. *Kwartalnik Prawa Publicznego*, 5(4), 109–119.
- Dietrich, C. (2001). Blood Diamonds. Effective African-based monopolies? *African Security Review*, 10(3), 99–114. DOI: 10.1080/10246029.2001.9628118
- Duursma, A. (2019). Mediating Solutions to Territorial Civil Wars in Africa. Norms, Interests, and Major Power Leverage. *African Studies Review*, 62(3): 65–88. DOI: 10.1017/asr.2018.103
- Gberie, L. (2005). *A dirty war in West Africa. The RUF and the destruction of Sierra Leone*. Bloomington: Indiana University Press.
- Global Witness (2006). *The Truth About Diamonds*, Global Witness, November 2006. Pobrano z: https://cdn.globalwitness.org/archive/files/import/the_truth_about_diamonds.pdf (dostęp: 15.09.2024).
- Global Witness (2017). *Voice call*, January 2017. Pobrano z: <https://www.globalwitness.org/en/campaigns/central-african-republic-car/game-of-stones/#chapter-0/section-1> (dostęp: 15.09.2024).
- Global Policy Forum (2000). *Final Report of the UN Panel of Experts*. Pobrano z: <https://www.globalpolicy.org/component/content/article/202/41606.html> (dostęp: 19.09.2024).
- Grigoryeva, E.E. (2020). External and Internal Factors of Transformation of Diamond Industry of Russia. W D.B. Solovev, V.V. Savaley,

- A.T. Bekker, & V.I. Petukhov (Red.), *Proceeding of the International Science and Technology Conference "FarEastCon 2019"*. *Smart Innovation, Systems and Technologies*. Vol. 172. Singapore: Springer. DOI: 10.1007/978-981-15-2244-4_24
- Hart, M. (2016). *Diamenty*. Warszawa: CeDeWu Sp. z o.o.
- Hirsch, J. (2001). War in Sierra Leone, *Survival*, 43(3), 145–162. DOI: 10.1080/00396330412375169943
- Hoekstra, Q. (2019). Conflict diamonds and the Angolan Civil War (1992–2002). *Third World Quarterly*, 40, 1325–1326.
- Jennings, E.T. (2015). *Free French Africa in World War II. The African Resistance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Killingray, D. (2012). The War in Africa. W J. Horne (Red.), *A Companion to World War I*. West Sussex: Wiley-Blackwell.
- Kimberley Process (2002, 12 listopada). Certification Scheme for Rough Diamonds-Request for a WTO Waiver, WTO: G/C/W/431 (dostęp: 15.09.2024).
- Kimberley Process (2024a). FAQ. Pobrano z: <https://www.kimberleyprocess.com/faq> (dostęp: 05.09.2024).
- Kimberley Process (2024b). KPCS Core Document. Pobrano z: <https://www.kimberleyprocess.com/en/system/files/documents/KPCS%20Core%20Document.pdf>.
- Kirsten, K. (2012). Blood diamonds and war crimes: The case against Charles Taylor. *Southern Cross University Law Review*, 15, 99–109
- Knudsen, C.M., & Zartman, I.W. (1995). The Large Small War in Angola. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 541(1), 130–143. DOI: 10.1177/0002716295541001009
- Kublik, A. (2024). UE wycofuje się z sankcji na diamenty z Rosji i nie tknie atomowego paktu Orbána z Putinem. Pobrano z: <https://wyborcza.biz/biznes/7,177151,31088546,ue-wycofuje-sie-z-sankcji-na-diamenty-z-rosji-i-atomowego-paktu.html> (dostęp: 20.05.2024).
- Leggett, T. (2024). *Global Witness leaves Kimberley Process diamond scheme*. Pobrano z: <http://www.bbc.co.uk/news/business-16027011> (dostęp: 20.05.2024).
- Lisovsky, L. (2017). Strategic and Organizational Changes of the Companies in the Market of Diamonds And Brilliants. *Business Strategies, Real Economy Publishing House*, 4(36).
- Marcum, J. (1978). *The Angolan Revolution* (Cambridge: MIT Press).
- Miller, J. (2017). PAC Calls for Expulsion of Venezuela from KPCS. Pobrano z: <http://www.diamonds.net/News/NewsItem>.
- Nyota, S., & Sibanda, F. (2012). Digging for Diamonds, Wielding New Words: A Linguistic Perspective on Zimbabwe's 'Blood

- Diamonds'. *Journal of Southern African Studies*, 38(1), 129–144. DOI: 10.1080/03057070.2012.656436
- Olejniczak, A. (2019). Wojna w buszu. Rodezyjskie siły bezpieczeństwa w starciu z terroryzmem komunistycznym (1965–1980). *Pamięć i Sprawiedliwość*, 34, 340–365.
- Pattison, S., Yvon, C., Bentall, P., Guthrie, P., & Dawlings, T. (2007). *The impact of economic sanctions: 2nd report of session 2006–07*. London: The Stationery Office Limited.
- Pereira, A.W. (1994). The Neglected Tragedy. The Return to War in Angola, 1992–3. *The Journal of Modern African Studies*, 32(1): 1–28. DOI: 10.1017/S0022278X00012520
- Rapaport (2024). <https://about.rapaport.com/> (dostęp: 20.09.2024).
- Schulte, M., & Paris, C.M. (2020). Blood diamonds: an analysis of the state of affairs and the effectiveness of the Kimberley Process. DOI: <https://doi.org/10.1504/IJSSOC.2020.105017>
- Shubin, V., & Tokarev, A. (2001). War in Angola: A Soviet Dimension. *Review of African Political Economy*, 28(90), 607–618.
- Stapleton, T. (2018). *Africa: War and Conflict in the Twentieth Century*. London: Routledge. DOI: 10.4324/9781351104685
- Statista (2024a). *Leading diamond exporting countries worldwide in 2023, based on value (in billion U.S. dollars)*. Pobrano z: <https://www.statista.com/statistics/1132297/global-diamond-exports-by-country/> (dostęp: 20.09.2024).
- Statista (2024b). *Production volume of diamonds worldwide in 2023, by country (in million carats)*. Pobrano z: <https://www.statista.com/statistics/449683/global-mined-diamond-production-by-country/> (dostęp: 20.09.2024).
- Tamm, I.J. (2002). *Diamonds in peace and war. Severing the conflict-diamond connection*. Cambridge: World Peace Foundation.
- Transparency International (2022). Kaunain Rahman, Overview of Corruption in the Diamond Sector in Angola. Pobrano z: <https://knowledgehub.transparency.org/helpdesk/overview-of-corruption-in-the-diamond-sector-in-angola> (dostęp: 13.06.2024).
- United Nations (1960). *Declaration On the Granting of Independence to Colonial Countries and People*. United Nations Audiovisual Library of International Law. Pobrano z: https://legal.un.org/avl/pdf/ha/dicc/dicc_e.pdf (dostęp: 13.06.2024).
- United Nations (2014, 29 października). *Final Report of the UN Panel of Experts on the Central African Republic*, 31–32 (para. 122); Annex 25, 100–101. Pobrano z: <http://undocs.org/en/S/2014/76> (dostęp: 13.06.2024).

- Vehnämäki, M. (2002). Diamonds and warlords: The geography of war in the Democratic Republic of Congo and Sierra Leone. *Nordic Journal of African Studies*, 11(1), 27–27.
- Wai, Z. (2012). *Epistemologies of African conflicts. Violence, evolutionism, and the war in Sierra Leone*. New York: Palgrave Macmillan.
- Zack-Williams, A.B. (1999). Sierra Leone: The political economy of civil war, 1991-98. *Third World Quarterly*, 20(1), 143–162. DOI: 10.1080/01436599913965

Copyright and License

This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivs (CC BY- ND 4.0) License
<http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>